

Allmänt om ikoner i den Ortodoxa kyrkan

Ikon (av grek. eikon 'bild', 'avbild') är en helig bild i den ortodoxa kyrkan. Bilden uppfattas här inte enbart som illustration till Bibeln och andra texter utan som en del av det heliga budskapet. I kyrkan möter man ikonerna bl.a. i templon (ikonostasen) och i hemmets "vackra hörn", den rumshörna där familjeikonerna är samlade och där oljelampan brinner.

Den ortodoxa kyrkans bilduppfattning kodifierades av sjunde ekumeniska kyrkomötet i Nicea 787 under den s.k. bildstriden (730–843). Det var först 843 som ikonodulerna, bildvännerna, fick sin definitiva seger och ikonerna blev en självklar och nödvändig del i den ortodoxa kyrkans liv. Uttalandet från 787 bygger i första hand på den Helige Johannes av Damaskus (död omkr. 750) som, inte minst för att förekomma bildmotståndarnas anklagelser om avgudadyrkan, utvecklade ett intrikat teorisystem, med utgångspunkt i inkarnationen. Ett grundelement i systemet är uppfattningen att varje ikon måste vara en återspeglning av en urbild, och att det i kraft av likheten uppstår en transcendental kontakt mellan dessa två. Denna åsikt, som knyter an till antik konstuppfattning och till kyrkofäder som den Helige Basileios den store, förklarar ikonkonstens traditionalism: konstnären måste hålla sig till den av traditionen givna formen för att bilden skall accepteras av kyrkan. Kunskapen om bildtraditionen har traderats av s.k. målarhandböcker. Den mest kända är sammanställd av Dionysios av Furna, grekisk målarmunk på 1700-talet. Denna bilduppfattning leder också till det likaberättigande mellan ord och bild, Bibel och ikoner, som kännetecknar ortodoxin. Bilden har här en centralare ställning än i något annat kristet samfund.

Ikonbegreppet är inte knutet till något speciellt medium. Utöver den på trä, av tradition med temperafärg, målade bilden finns ikoner i bl.a. textil, mosaik, elfenben, metall och sten – alla med samma teologiska signifikans.

Såväl stilistiskt som betydelsemässigt har ikontraditionen några av sina rötter i Fayyum-måleriet och i senromerska kejsarbilder. Ikonerna

börjar som en betydelsefull del av den bysantinska konsten och kan allt framgent ses som en utlöpare av denna. Den starkt stiliserade stil och symboliska karaktär som präglar bysantinsk konst är framträdande även här. Kompositionens symmetri och frontalitet avser att spegla den himmelska harmonin och balansen. Även de klara färgerna och traditionen att dekorera målade ikoner med infattningar av metall kan ses i denna belysning.

Ikonframställning har uppfattats som ett heligt uppdrag, jämförbart med liturgens. Särskilt fram till 1500-talet är ikoner osignerade och flertalet av konstnärerna okända till namnet. I rysk tradition gäller detta även senare.

När man mer allmänt talar om ikoner är det oftast den på trä målade bilden som avses. De äldsta bevarade målade ikonerna är från 500-talet (t.ex. Katarinaklostret, Sinai). Trots ikonteologins föreskrifter uppvisar ikonmåleriet stora stilistiska skillnader betingade av tid, lokala traditioner och individuell färdighet. I det tidigaste måleriet kan urskiljas två linjer, en mer genomarbetad stil som bygger på senantik tradition, vilken präglar den bysantinska huvudstadens och kejsarens verkstäder samt en mer förenklad, expressiv, med rötter i bl.a. Syrien och Egypten. Även i fråga om tidigt ryskt ikonmåleri (fr.o.m. 1100-talet) kan en liknande uppdelning göras: en mer förfinad hovtradition i Kiev, Vladimir-Suzdal kontra ett mer expressivt måleri i Novgorod. 1300- och 1400-talen innebär det ryska ikonmåleriets höjdpunkt med Moskva som centrum och med Theofanes Greken (Feofan Grek), Andrej Rubljov och Dionisij i spetsen. Rubljovs ”Den gammaltestamentliga treenigheten” uppfattas som den främsta av ryska ikoner. Denna blomstring har en motsvarighet i Bysans under samma period, den s.k. paleologrenässansen.

Under 1700- och 1800-talen influerades ikonmåleriet alltmer av västeuropeisk, realistisk konsttradition, medan 1900-talet inneburit en återgång till en stramare, mer bysantiskt influerad stil. Ikonmåleriet har fr.o.m.

det tidiga 1900-talet börjat uppmärksammas även i Västeuropa. Det har också blivit en betydelsefull inspirationskälla för konstnärer och författare. En internationellt betydande samling ikoner, mest ryska, finns på Nationalmuseum i Stockholm (Olof Aschbergs samling).

